

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра філософії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

Студеняк І.П.

2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ КЛАСИЧНОЇ І СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий)
Галузь знань	10 Природничі науки
Спеціальність	104 Фізика та астрономія
Освітня програма	Фізика та астрономія
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	українська

Ужгород – 2019 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та методологія класичної і сучасної філософії» для здобувачів третього рівня вищої освіти «доктор філософії» спеціальностей аспірантури.

Розробник (автор, посада, науковий ступінь та вчене звання):

Левкулич Василь Васильович, доцент, кандидат філософських наук,
завідувач кафедри філософії

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри філософії

Протокол від «28» червня 2019 року № 11

Завідувач кафедри ффілософії

(доц. Левкулич В.В.)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

“28” червня 2019 року

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4,0	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	1	1
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи аспіранта – 3	1/2	1/2
	Лекції:	
	28	6
	Практичні (семінарські):	
	20	–
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	–	–
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	72	114

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Філософські знання необхідні фахівцям будь-якого профілю. Вони покликані методологічно озброїти науковця, виробити в нього потребу й бажання діалектично мислити, сформувати вміння опрацьовувати наукову інформацію. Оволодіння філософськими поняттями пов'язано з відмовою від догматичних методів мислення, удосконаленням творчих здібностей, потрібних для становлення особи як ученого, викладача, вихователя молоді. Це зумовлено необхідністю збагачення інтелектуальної культури аспіранта. Таким чином, філософська підготовка є одним з найважливіших складників усебічного формування професійних і загальнокультурних якостей майбутнього науковця і педагога.

Мета програми – сприяти систематизації знань аспірантів з філософії, зосередити їх увагу на ключових проблемах класичної та сучасної філософії.

Усвідомлення цінності духовної культури, її єдності й цілісності може бути досягнуто лише на основі розуміння філософських пошуків минулого й сучасного в усьому їх різноманітті. Теоретичним підґрунтям оволодіння філософською культурою минулого слугує вивчення багатства світової філософії. Обов'язковою умовою є опрацювання першоджерел у їх цілісності, при цьому важливо, щоб аспіранти засвоїли логіку не тільки певного класичного твору, а й розвитку головних філософських категорій у контексті логіки культури. Велике значення має

також творчий аналіз сучасної філософської літератури з актуальних проблем, які стоять перед людством.

Мета курсу:

- глибоке філософське осмислення дійсності, формування філософської культури мислення;
- сформувані цілісне уявлення про науку як особливий вид людської діяльності, соціальний інститут і найважливішу сферу сучасної культури, а також про тенденції її історичного розвитку;
- ознайомити з особливим розділом філософського знання – філософією науки;
- ознайомити з методологією наукового дослідження;
- ознайомити зі світоглядними і методологічними основами сучасного наукового знання; нормативними і ціннісними орієнтирами сучасної наукової діяльності.
- удосконалити навички самостійної навчальної роботи (уміння опрацьовувати науково філософські джерела тощо).

Відповідно до освітньо-наукової програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Інтегральна компетентність: Здатність особи розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. (ІК)

Знання: Концептуальні та методологічні знання в галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності;

Уміння/навички: спеціалізовані уміння/навички і методи, необхідні для розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки та/або інновацій, розширення та переоцінки вже існуючих знань і професійної практики; започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності; критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей;

Комунікація: вільне спілкування з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою, суспільством в цілому; використання академічної української та іноземної мови у професійній діяльності та дослідженнях;

Відповідальність і автономія: демонстрація значної авторитетності, інноваційність, високий ступінь самостійності, академічна та професійна доброчесність, послідовна відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності; здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення.

Загальні компетентності: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК-1); здатність проведення самостійних досліджень на сучасному рівні (ЗК-3); здатність до пошуку, обробки на аналізу інформації з різних джерел (ЗК-4); здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК-5); здатність комунікації на фахову тематику з нефахівцями (ЗК-10).

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньо-наукової програми вивчення навчальної дисципліни «**Теорія та методологія класичної і сучасної філософії**» повинно забезпечити досягнення здобувачами третього рівня вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Знати фундаментальні праці провідних зарубіжних вчених та наукових шкіл у галузі дослідження,	ПРН 1.2.
Формулювати мету власного наукового дослідження в контексті світового наукового процесу, усвідомлювати його актуальність і значення для розвитку інших галузей науки, суспільно-політичного, економічного життя.	ПРН 2.1.
Формулювати загальну методологічну базу власного наукового дослідження.	ПРН 2.2.
Вміти формулювати робочі гіпотези та моделі досліджуваної проблеми.	ПРН 2.6.
Вміти визначати інформаційну цінність джерел шляхом порівняльного	ПРН 2.9.

аналізу з іншими джерелами.	
Вміти визначати принципи та методи дослідження, використовуючи міждисциплінарні підходи.	ПРН 2.10.
Вміти діяти, дотримуючись принципів соціальної відповідальності, на основі етичних міркувань (мотивів).	ПРН 4.2.
Вміти самовдосконалюватися, нести відповідальність за новизну наукових досліджень та прийняття експертних рішень.	ПРН 4.3.
Вміти приймати обґрунтовані рішення, мотивувати людей та рухатися до спільної мети.	ПРН 4.4.

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Теорія та методологія сучасної та класичної філософії»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Знати теоретичні основи філософської науки і суміжних галузей гуманітаристики та суспільних наук, актуальні проблеми сучасної філософської думки та міждисциплінарної сфери філософії.	ПРН 1.2.
Володіти концептуальним апаратом і методами аналізу явищ та процесів, вміти виділяти та оцінювати соціальні, політичні, культурні складові філософських феноменів.	ПРН 2.1.
Вміти застосовувати варіативні методологічні підходи у вивченні міждисциплінарних проблем концептуального мислення.	ПРН 2.2.
Вміти критично аналізувати, оцінювати та застосовувати знання в контексті професійної діяльності, формулювати робочі гіпотези та моделі досліджуваної проблеми.	ПРН 2.6
Володіти здатністю підготовки аналітичних матеріалів, аналізувати інформаційну цінність джерел шляхом порівняльного аналізу і використання на практиці.	ПРН 2.9.
Вміти застосовувати інноваційні підходи до наукової діяльності, постійно опрацьовувати значний обсяг нової інформації, сприймати модерні ідеї, опановувати сучасні інтелектуальні технології, використовуючи міждисциплінарні підходи.	ПРН 2.10
Вміти застосовувати знання історії розвитку етичних вчень, володіти основними поняттями моральної свідомості, знаннями про еволюцію моральності в історії культури та аналіз сучасних проблем теоретичної і практичної етики.	ПРН 4.2.
Володіти здатністю до інноваційного розв'язку задач, прагнути до самостійності міркувань та умовиводів, здійснювати інтелектуальний пошук, вирішувати як типові, так і нестандартні задачі, приймати самостійні фахові рішення й нести відповідальність за них.	ПРН 4.3.
Володіти навичками культурно-просвітницької діяльності, спрямованої на популяризацію філософських знань і піднесення рівня філософської культури суспільства.	ПРН 4.4

4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: виступи на практичних заняттях; модульні контрольні роботи; іспит; виконання індивідуальних та групових навчально-дослідницьких завдань під час аудиторних занять та

самостійної роботи, зокрема: виконання та складання професійно орієнтованих навчальних завдань (запитання, вправи, задачі) різного рівня складності (репродуктивні, частково-пошукові, проблемні), що створюються на основі програмних результатів навчання; виконання тестових завдань та складання завдань у тестовій формі тощо.

Самостійна робота також включає: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу; вивчення окремих тем питань, що передбачені для самостійного опрацювання; поглиблене вивчення літератури на задану тему та пошук додаткової інформації; підготовка до практичних занять; систематизацію вивченого матеріалу перед іспитом; опрацювання та підготовку огляду опублікованих у фахових та інших виданнях статей; переклад іноземних джерел встановленої тематики; розроблення схем, таблиць, діаграм, мультимедійних презентацій тощо.

До індивідуальної роботи у процесі вивчення навчальної дисципліни відносяться творчі й індивідуальні навчально-дослідні завдання, зокрема: підготовка реферативних матеріалів на актуальні теми професійно орієнтованої проблематики з елементами наукового дослідження та його презентація; розв'язування та складання професійно орієнтованих навчальних завдань (тренувальні та діагностичні тестові завдання, ситуативні завдання тощо); дослідження практичних ситуацій; презентація власних досліджень; складання і розв'язування тестових завдань; розробка моделей навчальних занять; дослідження колективу академічної групи; порівняльна характеристика вивчених явищ, процесів тощо; анотація прочитаної літератури з елементами науково-дослідної роботи; пошук в комп'ютерних мережах додаткового навчального матеріалу до запропонованих викладачем тем; аналіз підручників; збір інформації та ознайомлення із зарубіжним досвідом, що стосується певної навчальної проблеми тощо.

Аудиторна, самостійна та індивідуальна робота аспірантів забезпечується всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та навчально-методичними посібниками, методичними рекомендаціями (вказівками), конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, електронно-обчислювальною технікою, науковою літературою та періодичними виданнями, дистанційною організацією навчання в системі Moodle, індивідуальні семестрові завдання та методичні рекомендації для самостійної роботи; тестові завдання для контролю та самоконтролю знань, умінь і навичок.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Модульний контроль складається з поточного контролю та модульного контрольного оцінювання. У процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються різноманітні методи навчання: за джерелом інформації (словесні: розповідь, бесіда, лекція; наочні: ілюстрація, демонстрація; практичні: вправи, анкетування тощо); за логікою передачі і сприймання навчальної інформації (індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні); за ступенем самостійності мислення аспірантів при засвоєнні знань (репродуктивні, пошукові, дослідницькі) та ін.

Поточний контроль реалізується у формі виконання практичних завдань, самостійної роботи, виступів на практичних заняттях, проведення контрольних робіт тощо. Форми організації поточного контролю: індивідуальна, групова, фронтальна. Методи поточного контролю: усний, письмовий, практичний, комп'ютерний і самоконтроль.

Форма модульного контролю: тестування (письмове або за допомогою комп'ютерних програм).

Контроль самостійної роботи здійснюється шляхом перевірки виконаних завдань на практичних заняттях, під час індивідуальних та групових консультацій тощо.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Перелік питань для підсумкового контролю з дисципліни «Теорія та методологія класичної і сучасної філософії»

1. Світогляд, його структура, риси, суспільноісторичний характер і роль у житті суспільства.
2. Історичні типи світогляду, їх сутність, особливості, функції.
3. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.

4. Філософія в системі культури, її значення для діяльності юриста. Функції філософії.
5. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
6. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
7. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти).
8. Софісти. Шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа.
9. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
10. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
11. Філософія раннього еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.
12. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Споры про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
13. Філософське вчення Августина Блаженного про природу людини.
14. Філософське вчення Фоми Аквінського.
15. Філософія епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.
16. Особливості й характерні риси філософії Нового часу. Смысл спору між раціоналізмом та емпіризмом.
17. Проблема методу пізнання у Ф. Бекона. Теорія “ідолів” Ф. Бекона та його думки про шляхи відродження науки.
18. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Раціоналізм Декарта, його послідовники.
19. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про людину, державу, право і суспільство.
20. Сенсуалізм Дж. Локка. Теорія про первинні та вторинні якості. Вчення про природні права людини та суспільний договір.
21. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії. Поняття субстанції у філософії Спінози.
22. Філософія Г.-В. Лейбніца: плюралістична монадологія та передумовлена гармонія.
23. Суб’єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.).
24. Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.-А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).
25. Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки.
26. Теоретична філософія І. Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання.
27. Практична філософія І. Канта: природний і моральний дуалізм світу людського буття. Сутність категоричного імперативу.
28. Гегель, його філософська система та метод.
29. Діалектика Гегеля.
30. Антропологічний матеріалізм Л. Фейербаха.
31. Філософія марксизму: основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
32. Основні напрямки світової філософії XIX-XX ст. Характерні риси.
33. “Філософія життя” та її різновиди (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон).
34. Психологія З. Фрейда і неофрейдизм.
35. Основи феноменології Е. Гуссерля, її вплив на сучасну філософію.
36. Російська філософія XIX-XX ст. Особливості виникнення й етапи її розвитку.
37. Філософський класичний позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї та представники.
38. Постпозитивізм та аналітична філософія.
39. Екзистенційна філософія та її різновиди, загальна характеристика.
40. Французький екзистенціалізм (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю).
41. Німецький екзистенціалізм (М. Хайдегер, К. Ясперс).
42. Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті.
43. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
44. Комунікативна філософія (К.-О. Апелль, Ю. Габермас).
45. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда).

46. Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. (неотомізм, персоналізм).
47. Філософські ідеї у культурі Київської Русі (Х-ХІІ ст.): специфіка й особливості.
48. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (ХV-ХVІІІ ст.).
49. Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва. Філософія Г. С. Сковороди.
50. “Філософія серця” П. Юркевича, екзистенційні мотиви його творчості.
51. Українська філософія ХІХ – ХХ ст. у контексті світової філософської думки.
52. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (М. Бердяєв, Л. Шестов, В. Зенковський).
53. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.
54. Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія “субстанція”.
55. Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії.
56. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум. Феномен соціального простору.
57. Поняття “світ” і “картина світу”. Сучасні наукові моделі розвитку світу.
58. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.
59. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.
60. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.
61. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.
62. Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Енергетика і структура несвідомого.
63. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.
64. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб’єкт та об’єкт пізнання в класичній і некласичній науці.
65. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.
66. Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах. Структура практики.
67. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об’єкти соціального пізнання.
68. Проблема істини у філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та помилки. Істина в праві.
69. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об’єктів, мови, принципів наукового пізнання
70. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія, ідея тощо).
71. Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження.
72. Наука як об’єкт філософського дослідження. Наука і мораль. Свобода наукового пізнання і соціальна відповідальність вченого.
73. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.
74. Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування та її альтернативи. Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах.
75. Поняття “категорія”, “закон”, “принцип”. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об’єктивна і суб’єктивна діалектика.
76. Принципи діалектики. Принцип загального зв’язку. Поняття “відношення”, “зв’язок”, “взаємодія”. Принцип розвитку.
77. Проблема законів діалектики. Філософські спори навколо законів діалектики та її принципів.

78. Категорії діалектики (одиничне, особливе й загальне; явище і сутність; форма і зміст; частина й ціле; елемент, структура, система; причина й наслідок; необхідність і випадковість; свобода і необхідність; можливість і дійсність) та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.
79. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.
80. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез і його основні фактори.
81. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.
82. Свобода як сутнісна властивість людини. Концепції свободи в історії філософії. Вибір, свобода, відповідальність.
83. Поняття духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок.
84. Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Форми суспільної свідомості.
85. Культура як специфічна соціальна реальність. Правова культура та проблема її формування.
86. Східна й західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація.
87. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства. Принципи наукової концепції суспільства.
88. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб'єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст.
89. Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.
90. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.
91. Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Ідея “панування над природою” і результати її реалізації.
92. Еволюціонізм у XX – XXI ст. Глобальні проблеми людства й перспективи техногенної цивілізації.
93. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.
94. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.
95. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.
96. Формування предмета філософії історії та її основні напрями. Структура й функції філософії історії. Сучасні концепції філософії історії.
97. Суб'єкти історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.
98. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихийне і свідоме в історії.
99. Проблеми сенсу та спрямованості історії. Основні концепції прогресу та регресу. Критерії прогресу. Постановка питання про “кінець історії” у новітній філософії.
100. Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

Приклад екзаменаційного білету:

1. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.
2. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
3. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихийне і свідоме в історії.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне оцінювання та самостійна робота	МКР	Сума
---	-----	------

T1	T2	T3	T4	T5		50	100
10	10	10	10	10						

T1, T2 ... – теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота								МКР	Сума
T6	T7	T8	T9	T10	...			50	100
10	10	10	10	10					

T1, T2 ... – теми

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття		30		30
Комп'ютерне тестування при тематичному оцінюванні		Під час практичних занять		Під час практичних занять
Письмове тестування при тематичному оцінюванні		Під час практичних занять		Під час практичних занять
Презентація за темами		Під час практичних занять		Під час практичних занять
Самостійна робота: контрольні роботи; складання завдань у тестовій формі		20		20
Модульна контрольна робота		50		50
Разом		100		100

До модульного контрольного оцінювання допускаються всі аспіранти, а до підсумкового семестрового контролю з навчальної дисципліни – аспіранти, які отримали не менше 35 балів. При визначенні оцінки за модуль враховуються результати МКР та поточного контролю під час практичних, самостійної та індивідуальної роботи. До підсумкового (семестрового) контролю з навчальної дисципліни не допускаються аспіранти, які не виконали усі види обов'язкових практичних робіт, передбачених робочою програмою, а також підсумкова модульна оцінка яких становить менше 35 балів. Аспірант, який за результатами модульних контролів отримав оцінку «F» (0-34 бали), повинен до проведення підсумкового (семестрового) контролю покращити цю оцінку принаймні до показника FX (≥ 35 балів) під час чергування викладача на кафедрі. Без такого покращання він до підсумкового (семестрового) контролю не допускається.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи
Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

У наведеній нижче таблиці вказано критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень аспіранта та відповідні відсотки за виконану роботу. Слід вважати, що знання, уміння та навички аспіранта відповідають певному рівню навчальних досягнень, якщо вони відповідають критерію, вказаному для цього рівня, та критеріям для всіх попередніх рівнів.

<i>Рівні навчальних досягнень</i>	<i>Відсотки</i>	<i>Критерії оцінювання навчальних досягнень</i>
F	0-35%	Аспірант: дає неправильні відповіді на всі запитання передбачені програмовим матеріалом, у наведенні прикладів і не може їх виправити, не знайомий з основною літературою; не розуміє сутності основних категорій; не дає правильної відповіді на додатково поставлені запитання
FX	35-59%	Аспірант: розпізнає окремі об'єкти, явища і факти предметної галузі та може фрагментарно відтворити знання про них; має фрагментарні знання незначного загального обсягу (менше половини навчального матеріалу) за відсутності сформованих умінь та навичок
E	60-63 %	Аспірант: пояснює основні поняття навчального матеріалу; може самостійно відтворити значну частину навчального матеріалу; вміє за зразком виконати основне навчальне завдання
D	64-73%	Аспірант: вміє застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; може пояснити основні методи контролю навчальних досягнень, що використовуються та наводити власні приклади на підтвердження деяких тверджень; вміє виконувати навчальні завдання передбачені програмою
C	74-81 %	Аспірант: добре володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; самостійно знаходить і виправляє допущені помилки; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання навчального завдання
B	82-89 %	Аспірант: вміє систематизувати і узагальнювати отримані відомості; володіє міцними знаннями, самостійно визначає проміжні етапи власної навчальної діяльності, аналізує нові факти, явища; вміє самостійно знаходити додаткові відомості та використовує їх для реалізації поставлених перед ним навчальних завдань, судження його логічні і достатньо обгрунтовані; має сформовані навички використання методів навчання і виховання

<i>Рівні навчальних досягнень</i>	<i>Відсотки</i>	<i>Критерії оцінювання навчальних досягнень</i>
А	90-100%	<p>Аспірант:</p> <p>має стійкі системні знання та творчо їх використовує у процесі навчальної діяльності;</p> <p>вміє планувати особисту навчальну діяльність, оцінювати результати власної практичної роботи;</p> <p>вміє самостійно знаходити джерела різноманітних відомостей і використовувати їх відповідно до мети і завдань власної пізнавальної діяльності;</p> <p>використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;</p> <p>вміє виконувати завдання, не передбачені в навчальній програмі;</p> <p>має стійкі навички використання методів контролю навчальних досягнень</p> <p>вільно опановує та використовує сучасні методи навчання і виховання, а також інформаційно-комунікаційні технології для поповнення власних знань та розв'язування професійно орієнтованих завдань</p>

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
5.1. Зміст навчальної дисципліни
Змістовний модуль 1
ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА
ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Світогляд і філософія. Поняття світогляду. Світогляд як духовно практичний спосіб освоєння світу. Структура, риси, суспільно-історичний характер світогляду та його роль у житті суспільства. Класифікація світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, наука і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду та загальна методологія наукового пізнання.

Філософія, її предмет і структура. Концепції походження філософії. Природа філософських проблем. Специфіка філософського освоєння дійсності. Типи філософствування. Основні розділи філософії: історія філософської думки, онтологія, феноменологія, філософія розвитку, гносеологія, епістемологія, соціальна філософія, філософська антропологія, філософська аксіологія, філософія історії. Головні теми філософських думок: людина і світ, мислення й буття, духовне і тілесне. Проблема основного питання філософії.

Функції філософії: світоглядна, онтологічна, методологічна, гносеологічна, евристична, аксіологічна.

Соціальна спрямованість філософського знання. Роль філософії у суспільному житті. Філософія, політика і сучасність. Загальноцивілізаційне й національне у філософії. Філософія і культура. Філософія і мораль. Філософія і наука. Філософія і право.

Місце філософії у самопізнанні людини. Гуманістичний зміст філософії. Людиномірна сутність філософії. Загальнолюдські цінності у філософії. Філософське обґрунтування гуманізму.

Мета вивчення філософії як навчальної дисципліни. Наукові, методологічні та методичні основи вивчення філософії.

2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Становлення філософського знання. Міфоепічні засади філософії. Релігійні основи філософії. Парадигмальність філософського знання. Універсалізм філософії Стародавності.

Передумови філософії у Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Людина та світ в ортодоксальній (санкья, ньая, міманса, веданта, йога, вайшешика) і неортодоксальній (локаята, джайнізм, буддизм) течіях.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про основи буття й ідеал мудреця. Особливості філософствування у Стародавньому Китаї.

Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти). Класична давньогрецька філософія: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Антропологічні мотиви метафізики Платона. Вчення Платона про ідеї. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію. Криза класичної античної філософії. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.

3. Філософія середньовіччя, її особливості

Розвиток філософської думки на Сході: Китай, Індія, арабський світ.

Виникнення середньовічної парадигми західноєвропейської філософії. Джерела та основні проблеми середньовічної філософії, етапи її розвитку. Християнство як світоглядне підґрунтя середньовічної філософії.

Східна й західна апологетика. Проблема християнської віри (Іустин, Татіан, Тертуліан). Релігійний характер філософської думки: ідея Бога. Александрійська школа. Християнський неоплатонізм. Патристика. Іоанн Скотт Еріугена про “розділення природи”. Ансельм Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. П’єр Абеляр про діалектику. Спори про природу універсалій: реалізм і номіналізм. Філософське вчення Августина Блаженного про природу та людину. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри й розуму, про єдність душі й тіла, про двоїстість істини, про співвідношення релігії й науки. Дунс Скотт про свободу волі. Схоластика й екзистенційномістична лінія середньовічної філософії: рання німецька філософія (Й. Екхарт, Й. Таулер, Й. Рейсбрук), ідея кордоцентризму.

4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі

Особливості формування світогляду Київської Русі та джерела філософської культури. Міфологічні уявлення східних слов’ян у дохристиянський, язичницький період.

Розвиток письменності й літератури, їх роль у формуванні світогляду.

Філософія в культурі Київської Русі (X – XII ст.). Вплив антично-візантійської й західноєвропейської культур на становлення культури Київської Русі. Специфіка світогляду давніх русичів, його морально-філософсько-теологічний синкретизм. Розуміння філософії як “любові до мудрості”. Проблема ставлення людини до Бога. Християнський антропоцентризм. Творчість Іларіона, Володимира Мономаха, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Відображення ідей рівноправності, політичної самостійності, незалежності в народній творчості, творчості мислителів-“книжників” у період формування української нації (XIV – XV ст.).

5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності (Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Монтень та ін.). Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Взаємозв’язок Ренесансу та Реформації.

Натурфілософські ідеї у філософії Відродження. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Гуманістичні ідеї Е. Роттердамського. Природознавчі досягнення М. Коперника, Й. Кеплера, Парацельса. Творчість Леонардо да Вінчі. Зруйнування середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи (Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм М. Монтеня. Соціально-політичні теорії Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Мора, Т. Кампанелли та ін. Значення національних мов і народних традицій у становленні нового світобачення.

6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)

Загальна характеристика епохи. Основні риси Відродження в Україні. Розвиток науки, культури та світської освіти. Поширення ідей гуманізму в Україні. Виникнення книгодрукування старослов’янською мовою. Виникнення Острозької колегії. Становлення українського неоплатонізму XIV-XVI ст. Зародження професійної філософії.

Специфіка реформації в Україні. Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський, Ш. Шимонович. Творчість релігійних полемістів: І. Вишенського, С. Зизанія, З. Копистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва

Особливості епохи. Формування нової парадигми філософствування та її характерні риси. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Натуралістична антропологія Ф. Бекона: розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про державу. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Монадологія В. Лейбніца. Сенсуалізм Дж. Локка, його теорія про первинні й вторинні якості, вчення про природні права людини, суспільний договір. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії та його поняття субстанції. Філософія Г.-В. Лейбніца: плюралістична монадологія та наперед установлена гармонія. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм). Деїстична лінія французького Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.-А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів (Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Кониський, Г. Бужинський, Л. Горка та ін.). Проблеми ставлення людини до Бога, природи й духу, простору й часу, місця людини у Всесвіті. Раціоналістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально-гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України. Характер національної самосвідомості. Становлення Просвітництва на Україні, його характерні риси та етапи розвитку.

Г. С. Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Теорія пізнання. Самопізнання. Світ, матерія, Бог. “Філософія серця”, її вплив на світову філософську думку. Філософська концепція про три світи та дві натури. “Внутрішня людина”. Концепція “сродної” праці.

9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. Теоретична філософія І. Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання. Практична філософія І. Канта: дуалізм світу людського буття природний і моральний. Сутність категоричного імперативу. Філософія людського ”Я” Й.-Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф.-В.-Й. Шеллінга. Г.-В.-Ф. Гегель, його філософська система і метод. Гегель про закономірності та становлення сутності людини. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну (П. Лодій, І. Шад, Д. Велланський (Кавунник) та ін.). Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру.

10. Класичні та неklasичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.

Виникнення неklasичних філософських учень: перегляд класичної моделі світорозуміння. Передумови становлення філософії марксизму, її основні ідеї. Матеріалістичне розуміння історії. Революційність практики як засобу досягнення комуністичного ідеалу. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Вплив марксистської філософії на інші філософські доктрини.

Ірраціоналістична настанова філософії життя. Проблема нераціонального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). Людина як суб'єкт воління. Світ як воля й уявлення (А. Шопенгауер). Ідея надлюдини у філософії Ф. Ніцше. Людське життя як культурно історичний процес (В.

Дільтей).

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К'єркегора. Людина як духовна істота, здатна до вибору й самовизначення. Проблема екзистенціальної істини.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом. Психоаналітична онтологія людського буття. Феноменологія несвідомого. Психоаналіз і проблема антропосоціогенезису.

Позитивізм. Вчення про науку у філософії О. Конта. Еволюціонізм Г. Спенсера. Концепція філософії науки Е. Маха. Проблеми філософії науки у неокантіанстві (Г. Коген, П. Наторп, Е. Кассіер, В. Віндельбант, Г. Ріккерт).

Російська релігійна філософія XIX – поч. XX вв. Характерні риси. Історіософія П. Чаадаєва. Слов'янофіли та західники. Філософія всеєдності (В. Соловйов). Проблема віри і розуму (П. Флоренський, С. Булгаков, С. Франк).

11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки

Особливості української духовності на межі XIX – XX ст. Проблеми людини й нації у творчості КирилоМефодіївського товариства.

“Філософія серця” П. Юркевича. Екзистенціальні мотиви у творчості П. Юркевича. Вплив “філософії серця” на формування російської та української філософії.

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

“Філософія серця” й російськомовна школа “київського гуманізму” (Л. Шестов, М. Бердяєв, С. Франк, М. Лоський, П. Флоренський, С. Булгаков, Л. Карсавін, В. Розанов).

Філософія І. Франка, вплив марксизму й позитивізму на її формування. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д. Донцова. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру. Ідейні взаємозв'язки з російськомовними мислителями.

Філософські погляди української діаспори щодо особливості української ментальності.

12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин

Плюралізм течій сучасної філософії, проблема людини як один з головних напрямків їх взаємодії.

Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини (Г. Плеснер, А. Гелен). Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена. Структурна антропологія К. Леві-Строса.

Сучасна марксистська філософія про людину, її сутність та буття. Марксизм і франкфуртська школа. Розвиток діалектико-матеріалістичної філософії у сучасних умовах.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Життєвий світ як основа суб'єктивності. Вплив феноменології на сучасну філософію.

Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Трансценденція. Проблема свободи.

Еволюція релігійної філософії у XX ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Проблема співвідношення віри, знань і цінностей у житті людини. Персоналізм. Особа як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації.

Неофрейдизм. Проблема душі сучасної людини, психіка з енергетичної точки зору,

структура й архетипи колективного несвідомого у філософії К. Юнга. Поняття “соціальний характер” у філософії Е. Фромма. Любов як найвища цінність.

Основні концепції філософської методології науки ХХ ст. Неопозитивістські концепції методології науки (Б. Рассел, М. Шлік, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, Ф. Франк). Концепція розвитку наукового знання К. Поппера. Теорія наукових революцій Т. Куна. Концепція П. Фейєрабенда. Етика та праксеологія науки. Проблема гармонії істини, добра та краси у творчості вченого. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.

Філософська герменевтика (Г.-Г. Гадамер, П. Рікьор). Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Деррида).

Змістовний модуль 2 **ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

13. Філософський зміст проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Головні онтологічні категорії (буття і ніщо, сутність і існування, єдине і множинне тощо). Типи онтології: матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм.

Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Речово-субстратне буття. Поняття “буття” в діалогах Платона. Трактатування буття Аристотелем. Загальне в постановці й дослідженні буття в німецькій класичній філософії. Сучасна філософська думка щодо сутності буття.

Категорія “буття”, її суть і специфіка. Співвідношення категорій: буття, суще, реальність, дійсність. Світ як сукупна реальність. Зміст світу. Структура реальності. Реальність об’єктивна і суб’єктивна. Світ речей і світ ідей. Об’єктивність ідеального. Основні форми буття. Діалектика буття.

Роль категорії “субстанція” для визначення онтологічних основ і способів буття світу. Сутність як субстанція. Субстанція і акциденції. Багатаксісність субстанції: якості первинні і вторинні. Субстанція протяжна і субстанція мисляча.

Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Віртуальна реальність – нова форма буття.

Матерія і рух. Становлення, зміна, розвиток. Саморозвиток і рух як результат зовнішнього впливу. Головні форми розвитку матерії. Редукціонізм. Еволюція і революція. Соціальна криза. Катастрофа.

Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Час статичний і динамічний, циклічний і лінійний. Напрямок часу. Нескінченність часу і простору. Просторово-часовий континуум для різних форм руху матерії. Феномен соціального простору.

Поняття “світ” і “картина світу”. Буденна, світоглядна та наукова картина світу, їх відмінність та історично-мінливий характер. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

14. Свідомість: онтологічний статус

Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Античне, середньовічне і новосередньовічне розуміння свідомості.

Генезис свідомості. Відображення як найбільш загальна властивість матерії, його природа і форма. Розвиток форм відображення. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

Поняття психіки. Еволюційно-біологічні, культурно-історичні та соціальні передумови

розвитку психіки. Мозок і психіка. Психофізична проблема.

Свідомість як функція мозку, як відбиття дійсності. Феноменологічна концепція свідомості (“явища”, “процеси”, “акти”, “дії”, “стан”, “функції”, “здатності”).

Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Енергетика і структура несвідомого (“Воно”, “Я”, “Над-Я” за З. Фрейдом; архетипи колективного несвідомого за Юнгом).

Деякі шляхи впливу на несвідоме (аутотренінг, медитація, молитва).

Структура свідомості. Свідомість як діяльність і сукупність знань. Когнітивно-інформаційні процеси. Види перцептивних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення). Мисленні процеси (мовно-речові, образно-споглядальні, понятійно-логічні). Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уявлення, творчість.

Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

Емоційно-психічний світ свідомості, структура і функції емоцій, різноманітність емоційних станів (афекти, переживання, переоцінка цінностей у ситуації стресу, фрустрації). Світ емоційного спілкування (довіра, любов, надія).

Воля як універсальний регулятор свідомої діяльності. Прийняття рішень.

Пам’ять – здатність зберегти, відтворити досвід.

Функції свідомості. Фундаментальна роль категорії “свідомість” у філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і людської діяльності.

15. Пізнання, проблема істини

Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки. Головне питання гносеології. Суб’єкт і об’єкт пізнання. Людина як суб’єкт пізнання: проблема інтерсуб’єктивності. Об’єкти матеріальні й ідеальні. Проблема обґрунтування знання. Знання і думка, віра і переконання.

Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне, їх основні форми і способи взаємодії.

Проблема істини у філософії і науці. Діалектика абсолютної і відносної істини. Конкретність істини. Критерії істини в ціннісно-орієнтованому пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина в судових рішеннях.

Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах. Структура практики. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Практика як головний критерій істини. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Вибір і цілепокладання.

Особливості практичної свідомості. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об’єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів і потреб у пізнанні соціального буття. Соціальне пізнання і гуманітарне пізнання. Соціальна прогностика і футурологія.

16. Логіка та методологія наукового пізнання

Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об’єктів, мови, принципів наукового пізнання (системність, достовірність, відтворюваність результатів, ефективність та ін.).

Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія, ідея тощо).

Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження: спостереження, описання, вимірювання, експеримент, індукція, аналогія, класифікація.

Методи теоретичного дослідження: дедукція, моделювання, формалізація. Методологія розвитку теорій: від абстрактного до конкретного, єдність історичного та логічного. Сучасна методологія пізнання. Комп'ютеризація науки. Комп'ютерне моделювання й віртуальна реальність. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форми взаємодії у науковій спільноті. Комп'ютеризація й перспективи освіти.

Соціальні функції науки (перетворення в безпосередню продуктивну силу, включення в процеси соціального розвитку, у рішення глобальних проблем сучасності).

Наука і мораль. Свобода наукового пізнання й соціальна відповідальність ученого.

17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні

Наука як об'єкт філософського дослідження. Типологія філософських і методологічних проблем науки. Філософські засади науки. Філософія як рефлексія над наукою. Прогностична місія філософської рефлексії. Філософія й наукова творчість. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.

Особливості творчої думки. Творча воля. Творча інтуїція. Проблема детермінантів творчості. "Трагедія" творчості. Риси творчої особистості "ідеального" вченого. Евристика наукового пошуку. Особливості методологічного мислення сучасної науки. Зміна стилів мислення. Стил мислення і філософія. Диференціація й інтеграція в науці. Проблема класифікації наук. Взаємодія наук як чинник їх розвитку. Методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки. Загальне й особливе в розвитку науки. Наукові картини світу та їх значення.

Проблема аксіологічної суверенності науки. Громадянська відповідальність учених. Ідеали науковості й цільові установки в галузі фундаментальних і прикладних досліджень.

Комп'ютеризація науки. Машинне модулювання. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форм взаємодії у науковому товаристві. Комп'ютеризація і перспективи науки.

18. Концепції розвитку світу, людини, пізнання.

Типи діалектики, її зміст і функції

"Людина – світ" як предметне поле філософії. Принципова суперечність понять "світ у цілому" й "людина як мікрокосмос". Суперечність й процесуальність буття світу і людини. Два способи філософського осягнення буття: метафізика й діалектика. Епістемна природа метафізики як учення про незмінні основи світу. Метафізичний спосіб мислення, його межі.

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики.

Поняття "категорія", "закон", "принцип". Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.

Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття "відношення", "зв'язок", "взаємодія". Принцип розвитку. Поняття "зміна", "рух", "розвиток". Саморух і саморозвиток.

Проблема законів діалектики. Закон діалектичної суперечливості. Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні. Закон заперечення заперечення. Філософські дискусії навколо законів діалектики та їх принципів.

Категорії діалектики. Одиначне, особливе і загальне. Явище і сутність. Форма і зміст. Частина і ціле. Елемент, структура, система. Причина й наслідок. Необхідність і випадковність. Можливість і дійсність. Свобода й необхідність. Методологічне значення законів і категорій діалектики для юридичної теорії і практики.

Альтернативи діалектики. Традиційні (класичні) альтернативи діалектики: метафізика, догматизм, релятивізм, софістика і еkleктика.

Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах (некласичні концепції діалектики: "трагічна діалектика", "діалектична теологія", або "теологія кризи", "негативна діалектика"). Синергетика.

19. Людина як предмет філософського аналізу

Філософська антропологія у структурі знання. Антропологічна парадигма у філософії.

Людина як предмет антропології. Проблема людини в історії філософії. Історія антропологічних поглядів і вчень. Людина і Космос в античній філософії. Людина і Бог: релігійна антропологія. Антропоцентризм і гуманізм епохи Відродження. Філософія розуму Нового часу. Людина-машина (Ламетрі). “Феноменологія духа” Гегеля. Метафізика волі (А. Шопенгауер). Потяг до смерті (С. К’єркегор). Воля до влади (Ф.-В. Ніцше). Теорія еволюції Ч. Дарвіна і проблема походження людини. Філософська антропологія (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер). Антропологічна константа ХХ ст. (П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Й. Хейзинг, Е. Кассіер, Ж. Лакан, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія).

Антропосоціогенез і його комплексний характер. Основні фактори антропосоціогенезу: праця, спілкування, мова. Генезис праці, знаряддева діяльність, виробництво. Роль мови в процесі антропосоціогенезу, у формуванні свідомості та предметно-практичній діяльності.

Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Внутрішні протиріччя сутності людини. Неспроможність біологізаторської та соціологізаторської редукції у трактуванні людини.

Діалектика соціального процесу й еволюції людини. Вплив науково-технічного прогресу на умови життя людини як біологічного виду.

Тема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні й соціальні межі життя. Смерть і безсмертя. Проблема еутаназії. Дискусія про “право на смерть”. Сенс життя людини й людства. Перспективи людини й людства.

20. Духовне життя суспільства

Духовна діяльність, її особливості. Категорія “дух”, її роль у розумінні внутрішнього світу людини. Ідеальне, його природа. Дух і душа. Феноменологія духу. Проблема походження й сутності духовного.

Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічне та суспільно-психологічне, наукове, художньо-естетичне, освіта й виховання. Поняття “духовне життя суспільства”. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв’язок. Духовне виробництво, духовні потреби, суспільна свідомість.

Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Співвідношення духовного життя суспільства й суспільної свідомості.

Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів свідомості. Форми суспільної свідомості. Критерії класифікації. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Естетична свідомість та освоєння світу. Специфіка релігійної свідомості. Екологічна свідомість. Взаємодія форм суспільної свідомості.

Суспільна й індивідуальна свідомість. Суспільна свідомість і соціальна дія. Масова свідомість.

Культура як специфічна соціальна реальність. Поняття культури, її “надприродні”, духовні аспекти. Культура як підґрунтя людського існування. Культурні модальності людського буття. Предметність і процесуальність культури. Суспільні детермінанти й можливість входження людини в культуру. Субкультура та її різновиди.

Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація. Зміст і головні риси інформаційної цивілізації. Різноманітність форм цивілізації.

21. Філософське розуміння суспільства

Предмет соціальної філософії. Взаємодія соціальної філософії із суспільними і гуманітарними науками.

Філософія суспільства. Поняття “суспільство”. Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціопсихологічні.

Натуралізм і біхевіоризм. Евристичні можливості біологічного пояснення щодо соціальних явищ. Соціал-дарвінізм. Натуралістичні уявлення в соціальній філософії і геополітичні доктрини. Натуралістична модель соціальної реальності й соціобіологія. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Теорія предметної дії (К. Маркс). Принципи наукової концепції суспільства.

Суспільство як саморозвинена система, її елементи. Суб'єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Поняття засвоєння і відчуження. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця.

Матеріальне й ідеальне в суспільстві. Суспільно-історична практика, суспільні потреби, інтереси й цілі.

Діяльність і комунікація. Поняття комунікації. Еволюція засобів комунікації: усна, письмова, печатна, комп'ютерна мова. Особисті, масові й спеціальні комунікації, їх роль у різні періоди життя людини і людства. Засоби масової комунікації у сучасному суспільстві. Інформаційне суспільство.

Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Суспільство як система органічно пов'язаних сфер життєдіяльності людей. Сфери суспільного життя (економічна, соціальна, політична): сутність, зміст і взаємодія.

Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Природа природна і штучна. Ідея “панування над природою” і результати її реалізації. Взаємодія суспільства і природи. Проблеми екології. Ноосфера.

Поняття екосистеми. Еволюціонізм у XX – XXI ст. Глобальні проблеми людства і перспективи техногенної цивілізації.

22. Особистість і суспільство

Зміст значення людського виміру в соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість. Особистість як предмет соціального середовища та індивідуального вибору, її соціальні ролі у суспільстві. Типи особистості.

Історичні типи взаємовідносин людини й суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Значення потреб та інтересів особистості для її діяльності. Соціальна зумовленість потреб особистості. Роль правової держави в подоланні відчуження людини від власності і влади, демократизації і гуманізації суспільства, забезпечення свободи особи.

Діалектика історичної необхідності свободи і відповідальності особи в суспільному розвитку, їх взаємна зумовленість. Неспроможність протиставлення свободи й необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особи як критерій суспільного прогресу.

23. Сенс і спрямованість історії

Предмет філософії історії. Філософія історії і соціальна філософія. Історія і філософія історії.

Суб'єкт історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Еволюція історичної самосвідомості. Становлення історичної самосвідомості (теогонія, космогонія). Сучасні концепції філософії історії: концепції локальних цивілізацій (М. Дани-левський, О. Шпенглер, П. Сорокін),

гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії.

Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.).

Проблема спрямованості історичного процесу. Теорії історичного кругообігу, концепції локальних культур і цивілізацій, уявлення про лінійну спрямованість історії. Постановка питання про “кінець історії” у новітній філософії (Ф. Фукуяма). Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму.

Людина як суб’єкт історичного процесу. Об’єктивне і суб’єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.

Смисл історії і ідея історичного прогресу (І. Валлерстайн). Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження і прогнозування Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу.

Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

Глобалістичні та антиглобалістичні тенденції сучасної цивілізації.

5.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ												
Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	5	2				3	5	2				3
Лекція 2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування	5	2				3	5					5
Тема 3. Філософія середньовіччя, її особливості	5		2			3	5					5
Тема 4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі	5		2			3	5					5
Тема 5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	5		2			3	5					5
Тема 6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	5		2			3	5					5
Тема 7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	5	2				3	5					5
Тема 8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	5		2			3	5					5
Тема 9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку	5	2				3	5					5
Тема 10. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.	5	2				3	5	2				3
Тема 11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки	5	2				3	5					5
Тема 12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин	5	2				3	5					5
Разом за змістовим модулем 1	60	14	10			36	60	4				56
Змістовий модуль 2. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ												

Тема 13. Філософський зміст проблеми буття	5		2		3	5				5
Тема 14. Свідомість: онтологічний статус	5		2		3	5				5
Тема 15. Пізнання, проблема істини	5	2			3	5				5
Тема 16. Логіка та методологія наукового пізнання	5	2			3	5				5
Тема 17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні	5		2		3	5				5
Тема 18. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	7	2	2		3	5	2			3
Тема 19. Людина як предмет філософського аналізу	5		2		3	6				6
Тема 20. Духовне життя суспільства	5	2			3	6				6
Тема 21. Філософське розуміння суспільства	5	2			3	6				6
Тема 22. Особистість і суспільство	5	2			3	6				6
Тема 23. Сенс і спрямованість історії	8	2			6	6				6
Разом за змістовим модулем 2	60	14	10		36	60	2			58
Усього годин	120	28	20		72	120	6			114

5.3. Теми практичних/семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (ден/заочн)
1	Філософія середньовіччя, її особливості	2/0
2	Філософські ідеї у культурі Київської Русі	2/0
3	Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	2/0
4	Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	2/2
5	Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	2/0
6	Філософський зміст проблеми буття	2/0
7	Свідомість: онтологічний статус	2/0
8	Методологічна функція філософії у науковому пізнанні	2/0
9	Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	2/0
10	Людина як предмет філософського аналізу	2/0
	Всього	20/0

5.4. Самостійна робота

№ з/п теми	Назва теми (завдання)	Кількість годин
1	Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	3/3
2	Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування згідно Постанови	3/5
3	Філософія середньовіччя, її особливості	3/5
4	Філософські ідеї у культурі Київської Русі	3/5
5	Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	3/5
6	Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	3/5
7	Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	3/5
8	Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	3/5
9	Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку	3/5

10	Класичні та неklasичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.	3/3
11	Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки	3/5
12	Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин	3/5
13	Філософський зміст проблеми буття	3/5
14	Свідомість: онтологічний статус	3/5
15	Пізнання, проблема істини	3/5
16	Логіка та методологія наукового пізнання	3/5
17	Методологічна функція філософії у науковому пізнанні	3/5
18	Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	3/3
19	Людина як предмет філософського аналізу	3/6
20	Духовне життя суспільства	3/6
21	Філософське розуміння суспільства	3/6
22	Особистість і суспільство	3/6
23	Сенс і спрямованість історії	6/6
	Всього	72/114

Самостійна робота включає: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу; вивчення окремих тем питань, що передбачені для самостійного опрацювання; поглиблене вивчення літератури на задану тему та пошук додаткової інформації; підготовка до семінарських (практичних) занять; систематизацію вивченого матеріалу перед іспитом; опрацювання та підготовку огляду опублікованих у фахових та інших виданнях статей; переклад іноземних джерел встановленої тематики; розроблення схем, таблиць, діаграм, мультимедійних презентацій тощо.

5.5. Індивідуальні завдання

На індивідуальну роботу виносяться ґрунтовне вивчення одного джерела і однієї монографії із вказаних у матеріалах до семінарських занять, підготовка реферату.

6. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Обладнання: комп'ютерний клас.

Програмне забезпечення: інформаційні технології та засоби електронного навчання: Microsoft Office; Microsoft Excel; система електронного навчання Moodle; електронна пошта (<http://gmail.com> і ін.) на базі глобальних інформаційно-комунікаційних порталів, внутрішня корпоративна електронна пошта УжНУ; особистий кабінет викладача на основі відкритих медіа ресурсів корпорації Google; сайти ЗВО, а також Національний Темпус-офіс в Україні <http://tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyj-proces.html>; Офіційний сайт ЮНЕСКО <http://www.unesco.org/>; Офіційний сайт МОН України <http://www.mon.gov.ua> тощо.

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.
2. Антологія мирової філософії: В 4-х т., Т.1, Ч. 1. Філософія древності і середньовіччя. – Москва: Мысль, 1969. – 576 с.
3. Антологія мирової філософії: В 4-х т., Т.1, Ч. 2. Філософія древності і середньовіччя. – Москва: Мысль, 1969. – 577-936 с.
4. Антологія мирової філософії: В 4-х т., Т.2. Європейська філософія від епохи Відродження до епохи Просвіщення. – Москва: Мысль, 1970. – 776 с.
5. Антологія мирової філософії: В 4-х т., Т. 3. Буржуазна філософія кінця XVIII в., перших двох третей XIX в. – Москва: Мысль, 1971. – 760 с.
6. Антологія мирової філософії: В 4-х т., Т. 4. Філософська і соціологічна думка народів СРСР XIX в. – Москва: Мысль, 1972. – 708 с.
7. Блецкан М. І., Логойда В. М. Філософія: онтологія, гносеологія, діалектика: Курс лекцій, Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2002. – 216 с.
8. Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник. – Київ: Знання, 2000. – 723 с.
9. Вандишев В. М. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять: Навч. посіб. – Київ: Кондор, 2005. – 474 с.
10. Вандишев В. Н. Філософія. Ч. 1. Історико-філософське вступ. – Суми: СумГУ, 2000. – 180 с.
11. Вандишев В. Н. Філософія. Ч. 2. Антропологія. Гносеологія. Соціологія. – Суми: СумГУ, 2000. – 200 с.
12. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі = *Praktische philosophie in der modernen welt* / Пер. з німецької А. Єрмоленка. – Київ: Лібра, 2003. – 248 с.
13. Канке В. А. Філософія : історичний і систематичний курс: Учебник. – Москва: Логос, 1996. – 320 с.
14. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ: Книга, 2005. – 528 с.
15. Філософія: Навчальний посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закл / Губерський Л. В., Надольний І. Ф., Андрущенко В. П., Розумний В. П. та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – 6-те вид., випр. і доп. – Київ: Вікар, 2006. – 534 с.

Допоміжна література

16. Аббаньяно Н. Структура екзистенції. Вступ до екзистенціалізму. Позитивний екзистенціалізм / Пер.с італ. А. Л. Зорина. – Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. – 512 с.
17. Александрова О. В. Філософія Середніх віків та доби Відродження: Підручник. – Київ: ПАРАПАН, 2002. – 172 с.
18. Аристотель. Большая этика // Соч. в 4 т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 295–375.
19. Аристотель Нікомахова етика = *Ноїка нікомахеїа* / Переклав з давньогрецької В. Ставнюк. – Київ: Аквилон-Пресс, 2002. – 480 с.
20. Аристотель Політика / Пер. з давньогрецької О. Кислюк. – 2-ге вид. – Київ: Основи, 2003. – 239 с.
21. Барулин В. С. Соціальна філософія: Учебник. В 2-х кн. Кн. 1. – Москва: Изд-во МГУ, 1993. – 336 с.
22. Барулин В. С. Соціальна філософія: Учебник. В 2-х кн. Кн. 2. – Москва: Изд-во МГУ, 1993. – 240 с.
23. Бичко Ада Леся Українка: світоглядно-філософський погляд / Ада Бичко. – Київ: Український центр духовної культури, 2000. – 186с.

24. Бичко А. К. Історія філософії: Підручник для студентів вищих закладів освіти / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – Київ: Либідь, 2001. – 408 с.
25. Бичко А. К. Феномен української інтелігенції: Спроба екзистенціального дослідження / А. К. Бичко, І. В. Бичко. – Київ, 1995. – 136 с.
26. Бичко І. В. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник / За ред. І. В. Бичко. – 2-е вид. – Київ: Либідь, 1994. – 576 с.
27. Білодід Ю. М. Філософія. Український світоглядний акцент: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / Ю. М. Білодід. – Київ: Кондор, 2006. – 358 с.
28. Быховский Б. Э. Шопенгауэр: Мыслители прошлого. – Москва: Мысль, 1977. – 206 с.
29. Блецкан М. І. Соціальна філософія: Курс лекцій. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2004. – 212 с.
30. Вебер М. Вибране. – К.: Основа, 1998. – 453 с.
31. Волинка Г. І. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. – Київ: Вища школа, 2005. – 544 с.
32. Воронкова В. Г. Філософія: Навчальний посібник. – Київ: ВД „Професіонал”, 2004. – 464 с.
33. Вступ до філософії: історико-філософська пропедевтика: Підручник / За ред. Г. І. Волинка. – Київ: Вища школа, 1999. – 624 с.
34. Гаєвський Б. А. Філософія політики: Навчальний посібник для гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Київ: Вища школа, 2005. – 158 с.
35. Гатальська С. М. Філософія культури: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Київ: Либідь, 2005. – 328 с.
36. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки. – Москва: Мысль, 1999. – 1072 с.
37. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука М. Кушніра. – Київ: Юніверс, 2000. – 336 с.
38. Гегель Ф. Г. В. Феноменологія духу = Phänomenologie des Geistes/ Пер. з нім. П. Тарашук; Науков. ред. перекл. Ю. Кушаков. – Київ: Основи, 2004. – 548 с.
39. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
40. Герасимчук А. А., Тимошенко З. І. Курс лекцій з філософії: Навч. посіб. – Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 424 с.
41. Герасимчук А. А. Філософія: Курс лекцій: Навч. посіб. – Київ: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1999. – 165 с.
42. Гоббс Томас. Сочинения в двух томах / Томас Гоббс; АН СССР. Институт философии. Т. 1. – Москва: Мысль, 1989. – 624 с.
43. Гоббс Томас. Сочинения в двух томах / Томас Гоббс. Т. 2. – Москва: Мысль, 1991. – 735 с.
44. Горак Г. І. Філософія: Курс лекцій. – Київ: Вілбор, 1998. – 272 с.
45. Горбач Н. Філософія Памфіла Юркевича. – Львів: Каменяр, 2007. – 184 с.
46. Горбач Н. Я. Філософія: Підручник для студ. вузів / Н. Я. Горбач В. М. Балачук, Я. Г. та Сислюк. – Львів: Логос, 1995. – 223 с.
47. Горелов А. А. Философия: Учебное пособие. – Москва: Юрайт-М, 2001. – 384 с.
48. Горський В. С., Кислюк К. В. Історія української філософії: Підручн. – Київ: Либідь, 2004. – 488 с.
49. Горський В. С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII–середина XIII ст.): Монографія. – Київ: Наукова думка, 1993. – 163 с.
50. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения: Учеб. пособ. для вузов. – Москва: Высшая школа, 1980. – 368 с.
51. Григор'єв В. Й. Філософія: Навч. посіб. – Київ: Центр навч. літератури, 2004. – 248 с.
52. Гулыга А. В. Немецкая классическая философия. – М, 1986. – 332с.
53. Гусев В. І. Західна філософія Нового часу. XVII–XVIII ст.: Підручник. – 2-ге вид., стереотип. – Київ: Либідь, 2000. – 368 с.

54. Гусев В. І. Історія західноєвропейської філософії XV–XVII ст. Курс лекцій: Навч. посібник. – Київ: Либідь, 1994. – 256 с.
55. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Основи філософії: Навч. посіб. – Харків: Право, 2003. – 352 с.
56. Декарт Рене. Метафізичні розмисли / Пер. з франц. З. Борисюк, О. Жупанський. – Київ: Юніверс, 2000. – 304 с.
57. Декарт Рене. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшкодувати істину в науках / Пер. з франц. В. Андрушко, С. Гатальська. – Київ: Тандем, 2001. – 104 с.
58. Депенчук Л. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова. – Київ: Український центр духовної культури, 1999. – 210 с.
59. Димитрова Л. М. Філософія історії: від Полібія до Л. Гумільова. – Київ: ІЗМН, 1997. – 200 с.
60. Діденко В. Ф. Філософія: проблеми, категорії, теорії: Навч. посібник. – Київ: Педагогіка, 1996. – 190 с.
61. Древнеиндийская философия: Начальный период. – 2-е изд. – Москва: Мысль, 1972. – 271 с.
62. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
63. Жильсон Этьен. Томизм. Введение в философию св. Фомы Аквинского. – Избранное. – Т.1. Москва; Санкт-Петербург: Университетская книга, 1999. – 496 с.
64. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст. – Київ: Основи, 1993. – 127 с.
65. Заїченко Г. А. Філософія: Підручник для студ. вищ. навч. закладів/ Г. А. Заїченко, В. М. Сагатовський, Г. І. Кальний; За ред. Г. А. Заїченка та ін. – Київ: Вища школа, 1995. – 455 с.
66. Зарудний Є. О. Філософія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Мін-во освіти і науки України; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна; Є. О. Зарудний. – Київ: Кондор, 2007. – 202 с.
67. Захара І. С. Академічна філософія України (17- полов. 18 ст.) / І. С. Захара. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Ів.Франка, 2000. – 240 с.
68. Ильин В. В., Машенцев А. В. Философия в схемах и комментариях: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2005. – 304 с.
69. История философии в кратком изложении / Пер. с чеш. И. И. Богута. – Москва: Мысль, 1995. – 590 с.
70. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе. – Київ: Вид-во Європ. Ун-ту. – 2005. – 232 с.
71. Ільїн В. В. Філософія (нариси з історії розвитку філософської думки): Навчальний посібник. – Київ: КДТЕУ, 1997. – 288 с.
72. Історія філософії: Підручник / Ярошовець В. І., Бичко І. В., Бугров В. А. та ін.; за ред. В. І. Ярошовця. – Київ: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 774 с.
73. Історія філософії України. Хрестоматія: Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 1993. – 560 с.
74. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
75. Камю А. Вибрані твори. – Київ: Дніпро, 1991. – 655 с.
76. Камю А. Миф о Сизифе. Бунтарь / А. Камю; Пер.с франц. О. И. Скуратович. – Минск: Попурри, 1998. – 544 с.
77. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. К вечному миру. – Алматы: ВШП „ЭДІЛЕТ”, 1999. – 156 с.
78. Кант И. Критика практического разума. Соч. в 6 т.– М.: Мысль, 1963. – Т. 4(1). – 756 с.
79. Кант Иммануїл. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та примітки І. Бурковського;

- Передмова Анатолія Лоя. – Київ: Юніверс, 2000. – 504 с.
80. Кассирер Э. Избранное: Индивид и космос = Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance. – Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга, 2000. – 654 с.
81. Касьян В. І. Філософія: Навч. посіб. – Київ: Знання, 2004. – 406 с.
82. Китайская философия: Энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Л. Титаренко. – Москва: Мысль, 1994. – 573 с.
83. Конверський А. Є. Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність / А. Є. Конверський, І. В. Бичко, І. В. Огородник; КНУТШ; за ред. А. Є. Конверського. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
84. Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів: Світ, 2001. – 320 с.
85. Конфуций. Изречения: Книга песен и гимнов. – Харків, Москва: Фолио, АСТ, 2000. – 448 с.
86. Коплстон Ф. История средневековой философии / Пер. с англ И. Борисовой. – Москва: Энигма, 1997. – 512 с.
87. Крапивенский С. Э. Социальная философия: Учебное пособие. – Волгоград: Комитет по печати, 1995. – 352 с.
88. Кунцман П. Философия: dtv-Atlas: Справочное пособие. – Москва: Рыбари, 2002. – 268 с.
89. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 572 с.
90. Кьеркегор С. Дневник обольстителя. – Москва: Эксмо-Пресс, 1999. – 352 с.
91. Кьеркегор С. Страх и трепет. – Москва: Республика, 1993. – 383 с.
92. Ленін В. І. Філософські зошити. – Київ, 1978. – 722 с.
93. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: В 3-х т. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 135-405.
94. Макиавелли Николло. Государь = (Il principe) / Вступ. ст. и прим. С. Ф. Ударцева. – 2-е изд., доп. и испр. – Алматы: Жеті Жаргы, 2004. – 224 с.
95. Мунье Эмманюэль. Манифест персонализма / Пер. с фр. И. С. Вдовиной, В. М. Володина. – Москва: Республика, 1999. – 559 с.
96. Нарский, И. С. Западноевропейская философия XVII века: Учеб. пособ. для вузов. – Москва: Высшая школа, 1974. – 379 с.
97. Нарский, И. С. Западноевропейская философия XVIII века: Учеб. пособ. для вузов. – Москва: Высшая школа, 1973. – 302 с.
98. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – Київ: Український центр духовної культури, 2001. – 252 с.
99. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. – Київ: Український центр духовної культури, 1997. – 328 с.
100. Ненашев М. И. Философия. Лекционный курс: Учебное пособие. – СПб.: ИВЭСЭП, О-во „Знание”, 2002. – 266 с.
101. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник. – Київ: Абрис, 1995. – 336 с.
102. Ніцше Фрідріх. По той бік добра і зла (Прелюдія до філософії майбутнього): Генеалогія моралі / Пер. з нім. А. Онишко. – Львів: Літопис, 2002. – 288 с.
103. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади = Also sprach Zarathustra. Der wille zur macht / Пер. з нім. А. Онишко, П. Таращук. – Київ: Основи, 2003. – 437 с.
104. Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні: Курс лекцій: Навчальний посібник. – Київ: Вища школа: Т-во „Знання”, 1999. – 543 с.
105. Огородник І. В. Українська філософія в іменах: Навч. посіб / І. В. Огородник, М. Ю. Русин. – Київ: Либідь, 1997. – 328 с.
106. Петрушенко В. Л. Філософія: Навчальний посібник. – Київ: Каравела; Львів: Новий світ-2000, 2001. – 448 с.

107. Платон. Горгий // Платон. Собр. соч. в 4-х т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 477-574.
108. Платон. Держава. – Київ: Основи, 2000. – 355 с.
109. Платон. Діалоги / Перек. з давньогрецької Й. Кобів, У. Головач, Д. Коваль, Т. Лучук, Ю. Мушак. – 2-вид. – Київ: Основи, 1999. – 395 с.
110. Платон. Закони // Платон. Соч. в 3-х т. – М.: Мысль, 1972. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 83-478.
111. Подольська Є. А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навч. посіб., 2-ге вид. – Київ: Центр навч. літератури “Інкос”, 2006. – 624 с.
112. Причепій Є. М. Філософія: Підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – 2-е вид., випр., доп. – Київ: Академвидав, 2006. – 592 с.
113. Радугин А. А. Філософія: Курс лекцій. – 2-е изд., перераб. и доп.. – Москва: Центр, 1996; 2000. – 272 с.
114. Руссо Жан Жак. Об общественном договоре: Трактаты. – Москва: Каннон-пресс. Кучково поле, 1998. – 416 с.
115. Сартр. Буття і ніщо = L'etre et le neant: Нарис феноменологічної онтології / Пер. з фр. В. Лях, П. Таращук. – Київ: Основи, 2001. – 854 с.
116. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
117. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. – Львів: Світ, 2006. – 152 с.
118. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії: Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 1996. – 176 с.
119. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів / Г. С. Сковорода. Т. 1. – Київ: Наукова думка, 1973. – 531 с.
120. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів / Г. С. Сковорода. Т. 2. – Київ: Наукова думка, 1973. – 574 с.
121. Сковорода Г. С. Світ ловив мене, та не впіймав. – Харків: Фоліо, 2006. – 607 с.
122. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс. – Київ: Знання України, 2005. – 576 с.
123. Спиноза Б. Избр. произведения. – Ростов на Дону: Феникс, 1998. – 606 с.
124. Спіноза Бенедикт. Теологічно-політичний трактат = Tractatus theologico-politicus / Пер. з латини В. Литвинов. – Київ: Основи, 2003. – 237 с.
125. Спиркин А. Г. Філософія. – Москва: Гардарика, 2000; 2001. – 816 с.
126. Стратон Роджер. Коротка історія новітньої філософії: Від Декарта до Вітгенштайна / Пер. з англ. О. Коваленко. – Київ: Основи, 1998. – 331 с.
127. Сморг Л. О. Філософія: Навч. посіб. – Київ: Кондор, 2004. – 416 с.
128. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручн. для вищ. навч. закл. / В. П. Андрущенко, Л. В. Губернський, М. І. Михальченко. – Вид. 3-є, випр. та доп. – Київ: Генеза, 2006. – 656с.
129. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник / В. П. Андрущенко, В. Г. Антоненко, Г. П. Балабанова, А. К. Бичко, І. В. Бичко, І. В. Бойченко; За заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача; Склад. та упор. В. П. Андрущенко, М. І. Горlach, В. Л. Чуйко. – Київ-Харків: Рубікон, 1997. – 398с.
130. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія / Упоряд. В. В. Лях. – Київ: Либідь, 1996. – 384 с.
131. Сучасна зарубіжна філософія: Течії та напрями: Хрестоматія: Навчальний посібник / Упоряд. В. В. Лях, В. С. Пазенок. – Київ: Ваклер, 1996. – 428 с.
132. Сучасна політична філософія: Антологія / Упорядник Янош Кіш. Пер. з англ. – Київ: Основи, 1998. – 575 с.
133. Таранов П. С. Энциклопедия высокого ума. – Москва: ООО Фирма „Издательство АСТ”, 1999. – 592 с.

134. Татаркевич В. Г. Історія філософії: Т. 1: Антична та середньовічна філософія. – Львів: Свічадо, 1997. – 456 с.
135. Татаркевич В. Історія філософії: Т. 2: Філософія Нового Часу до 1830 року. – Львів: Свічадо, 1999. – 352 с.
136. Татаркевич Владислав. Історія філософії: Т. 3: Філософія ХІХ століття і новітня / Пер. з пол. О. Гірний. – Львів: Свічадо, 1999. – 568 с.
137. Україна: філософський спадок століть. Хроніка–200. Вип. 1. – Київ: ЦПФ, 2000. – 799 с.
138. Унамуно Мигель де. О трагическом чувстве жизни у людей и народов. Агония христианства. – Київ: Символ, 1996. – 416 с.
139. Философский энциклопедический словарь. – Москва: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
140. Философия: В 2-х ч. / Под ред. В. И. Кириллова. – Москва: Юристъ, 1996 – 1997, Ч. 1: История философии: Учебное пособие. – 1996. – 304 с.
141. Философия: В 2-х ч / Под ред. В. И. Кириллова. – Москва: Юристъ, 1996 – 1997, Ч. 2: Основные проблемы философии. – 1997. – 320 с.
142. Философия: Учебник / Под ред. В. Д. Губина; Т. Ю. Сидориной, В. П. Филатова. – Москва: ТОН-Остожье, 2001. – 704 с.
143. Философия: Учебник / Под ред. В. Н. Лавриненко; В. П. Ратникова. – Москва: ЮНИТИ, 1998; 2000. – 584 с.
144. Философия: Учебник / Под ред. В. П. Кохановского. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 576 с.
145. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – Москва: Издательство „Республика”, 2001. – 719 с.
146. Философский энциклопедический словарь. – Москва: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
147. Фихте И. Г. Сочинения в 2-х т. / И. Г. Фихте; Сост. В. Волжский. – СПб. Т. 1. – Санкт-Петербург: Мифрил, 1993. – 687с.
148. Фихте И. Г. Сочинения в 2-х т. / И. Г. Фихте; Сост. В. Волжский. – СПб. Т. 2. – Санкт-Петербург: Мифрил, 1993. – 798с.
149. Філософія Григорія Сковороди. – Київ: Наукова думка, 1972. – 311 с.
150. Філософія: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл / За заг. ред.: Ю. В. Осічнюка; Кол. авт.: Ю. В. Осічнюк, В. С. Зубов, І. М. Молчанов та інші. – Київ: Атіка, 2003. – 464 с.
151. Філософія: Навчальний посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів / Є. М. Причепий, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль. – Київ: Аграрна наука, 2000. – 504 с.
152. Філософія: Навчальний посібник / За ред. М. С. Свідло. – Київ: КДТУБА, 1996. – 467 с.
153. Філософія: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. Х. Арутюнов, М. М. Демченко, С. Л. Йосипенко. – Київ: КНЕУ, 1999. – 184 с.
154. Філософія: Підручник для студ.вищ.закл.освіти / І. В. Бичко, І. В. Бойченко, М. І. Бойченко, М. П. Бузьський, В. Г. Табачковський. – 2-ге вид-ня, стереотипне. – Київ: Либідь, 2002. – 408 с.
155. Філософія: Підручник / За загальною редакцією М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. – Харків: Консум, 2001. – 672 с.
156. Філософія: Посібник / За ред. Є. М. Причепія; А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль. – Київ: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 576 с.
157. Філософія природи: Монографія / КНУТШ; Філософськ. фак-т; Центр практичної філософії; Толстоухов А. В., Мелков Ю. О., Ягодзінський С. М., Коннов О. Ф. та ін.; Відп. ред. А. В. Толстоухов. – Київ: Парапан, 2006. – 208 с.
158. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – Київ: Либідь, 2003. – 432 с.
159. Філософія сьогодні: Розмови з Ульрихом Беком, Гансом-Георгом Гадамером, Юргеном Габермасом, Гансом Йонасом, Отфридом Гьофе, Віторіо Гьосле, Ридардом Рорті та

- іншими / За ред. Ульриха Бьома; Пер. з німецької А. Л. Богачова. – Київ: Альтерпрес, 2003. – 168 с.
160. Філософський енциклопедичний словник. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
161. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – Москва: Республика, 1993. – 447 с.
162. Хайдеггер М. Пролегомены к истории понятия времени. – Томск: Водолей, 1998. – 384 с.
163. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Избранные статьи позднего периода творчества. – Москва: Высшая школа, 1991. – 192 с.
164. Хрестоматия по философии: Учебное пособие / Под ред. А. А. Радугина. – Москва: Центр, 1998. – 432 с.
165. Хрусталеv Ю. М. Введение в философию: Учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 544 с.
166. Цофнас А. Ю. Гносеология: Учебное пособие. – Київ: Алерта, 2005. – 232 с.
167. Чанышев А. Н. Философия Древнего мира: Учебник для студ. вузов. – Москва: Высшая школа, 2003. – 703 с.
168. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – Київ: Орій, 1992. – 229 с.
169. Читанка з історії філософії: Зарубіжна філософія ХХ ст. / Під ред. Г. І. Волинки. – Київ: Фірма „Довіра”, 1993. – 239 с.
170. Чичерин Б. Н. Наука и религия. – Москва: Республика, 1999. – 495 с.
171. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М.: Республика, 1992. – 448 с.
172. Щерба С. П., Тофтул М. Г. та ін. Філософія: короткий виклад: Навч. посіб. – Київ: Кондор. – 2003. – 352 с.
173. Юркевич П. Д. Философские произведения. – Москва: Правда, 1990. – 670 с.
174. Ярошовець В. І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму: Підручник для студ. вищих навч. закладів / В. І. Ярошовець. – Київ: Знання України, 2006. – 214 с.
175. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – 2-е изд. – Москва: Республика, 1994. – 527 с.

Інформаційні ресурси

176. <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/> ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
177. www.mon.gov.ua (МОН України)
178. www.nbuv.gov.ua (Національна бібліотека України ім.В.І.Вернадського)
179. <http://www.testolog.narod.ru/history1.html> Аванесов, тестологія
180. <http://pidruchniki.com.ua> електронна бібліотека підручників
181. <http://philsci.univ.kiev.ua/> Сайт кафедри філософії та методології науки.
182. <http://www.synergetics.org.ua/> Українське синергетичне товариство.